

MOLNÁR ANNA

Kriminológia Tanszék

Témavezető: dr. Lévay Miklós egyetemi tanár és

dr. Hack Péter tanszékvezető egyetemi tanár (Büntető Eljárásjogi és Büntetés-végrehajtási Jogi Tanszék)

NEMZETKÖZI ELVÁRÁSOK A FIATALKORÚAK BÜNTETŐ IGAZSÁGSZOLGÁLTATÁSÁVAL KAPCSOLATOSAN, KÜLÖNÖS TEKINTETTEL A BÜNTETÉSKISZABÁSRA

Amennyiben egyfajta pedagógiai folyamatként tekintünk a büntetőeljárásra, akkor a bűncselekményre történő reagálás módja, tehát a cselekmény következménye fontos szerepet tölt be a fiatalok bűnelkövetők reintegrációjában. Dolgozatomban bemutatom, hogy a megvizsgált nemzetközi dokumentumokban milyen követelmények, ajánlások jelennek meg a széles értelemben vett büntetékiszabásra, illetve a bűnelkövetésre történő reagálás módjára. Fontosnak tartom kiemelni, hogy az irodalom feldolgozása során nem volt célom a gyakorlat vizsgálata, „csupán” azt az átható elvet igyekeztem feltárni, mely a nemzetközi gondolkodásban megjelenik a széles értelemben vett büntetékiszabással kapcsolatban.

A fiatalok speciális büntető igazságszolgáltatási rendszere országoként eltérő, a megközelítések sokszínűsége az egyes államok gazdasági, politikai, kulturális és társadalmi különbségeivel magyarázható. A John A. Winterdyk¹ nevéhez köthető tipológia hat modellbe sorolja ezeket a rendszereket, melyeket több szempont alapján határol el egymástól. Az alábbiakban ismertetem a különböző modellek főbb, jelen dolgozat szempontjából releváns ismérveit.

1. **Jóléti modell**→ Segítés, rehabilitáció, nevelő intézkedések, a szükségleteknek megfelelő beavatkozás. A bűnelkövetésen kívül egyéb devianciákat tanúsító fiatalokkal is foglalkozik. Jellemző a határozatlan tartamú szankciók alkalmazása.
2. **Igazságügyi modell**→ Korlátok közé szorítja az állami beavatkozást, mely a „gyermek mindenek felett álló érdekére” alapoz. Eljárási garanciák. A szankciók határozottak, arányosak.
3. **Részvételi modell**→ Informális eljárás, minimális beavatkozás. Kulcsszereplők a nevelők és a közösségi intézetek.

¹Lévay 2019. 893.

4. **Igazságügyi modell módosított formája** → Büntethetőség, társadalom védelme: jogi megközelítés; Felelősség enyhíthetősége: jóléti modellnek megfelelő.
5. **Bűnözéskontroll modell** → Punitív megközelítés, büntetőeljárás keretein belül történő elbírálás.
6. **Korporativizmus modellje** → Intézmények, szakemberek közötti együttműködés. Célja hatékony reakciók felkutatása és használata.

Fontos megjegyezni, hogy az egyes államok rendszerei nem, vagy csak nehezen illeszthetők be egy kategóriába. Bármelyik modellbe is tartozik az adott állam, a nemzetközi dokumentumokban írt követelményeknek eleget kell tenni, az ajánlásokat, javaslatokat pedig szakmai szempontból szükséges szem előtt tartani.²

Az Európai Gazdasági és Szociális Bizottság véleményéből kiderül, hogy az 1980-as évektől kezdve számos nemzetközi dokumentum született a fiatalok igazságszolgáltatásával kapcsolatosan. Többek között annak érdekében, hogy annak represszív kezelési rendszerét felváltsák, illetve azért, hogy az igazságszolgáltatási rendszer hatékonyabb szerepet töltsön be a bűnisméltés megelőzésében. Ennek érdekében fokozatosan bevezették az ún. felelősségi modellt, melynek célja, a korábbi szemléletekhez – mint a védelmezési modell, később nevelési/jóléti modell – képest „*a nevelési és igazságügyi szempontok összehozása*”³, illetve a fiatalkorú bűnelkövető felelősségre nevelése. A modell hatására változások jelentek meg Európán belül a fiatalkorúakra vonatkozó igazságszolgáltatási rendszerekben, melyek a büntetés-kiszabás tekintetében is jelentősek.⁴ A felelősségi modell tehát egyre inkább terjed, a fiatalkorúakra vonatkozó igazságszolgáltatási rendszerek modelljei között lévő távolság csökken, azonban még mindig több ponton különböznek egymástól.⁵

Az alábbiakban három fő szempont szerint mutatom be a reagálás módjával kapcsolatos szemléletet:

1. A fiatalkorúakkal kapcsolatos elbánás módja – „*más elbánás*”
2. A megfelelő szankció kiválasztásának szempontjai a nemzetközi elvárások szerint
3. Hatékony beavatkozások

² Lévay 2019. 894.

³ Európai Gazdasági és Szociális Bizottság vélemény – Tárgy: „*A fiatalkori bűnözés megelőzése. A fiatalkori bűnözés kezelésének módjai és a fiatalkorúakra vonatkozó igazságszolgáltatási rendszer szerepe az Európai Unióban*” (2006/C 110/13) 3.2.1

⁴ 2006/C 110/13. 3.2.1

⁵ 2006/C 110/13. 7.1.2

1. A fiatalkorúakkal kapcsolatos elbánás módja – „más elbánás”

A nemzetközi dokumentumokban megjelenik az a szemlélet, miszerint a fiatalkorú elkövetőkkel máshogy kell bánni, mint a felnőttkorúakkal. Az „*ENSZ minimum szabályai a fiatalkorúak igazságszolgáltatására (A Pekingi szabályok)*” (A továbbiakban: „Pekingi Szabályok”), bevezeti a „más elbánás” fogalmát, mely a bűncselekményt elkövető gyermeket vagy fiatalot illeti meg, szemben a felnőtt elkövetőkkel. A „más elbánás” tartalmát a 2.3. és az 5.1. Szabályból következtethetjük ki:

- A fiatalkorú bűnelkövetők eltérő szükségleteinek kielégítése, alapvető jogok védelme
- Társadalmi szükségletek kielégítése
- A szabályok alapos és igazságos végrehajtása
- Arányosság elve
- A fiatalkorú jólétének elősegítése⁶

Az Európa Tanácsnak a fiatalkori bűnözés kezelésének új módszereiről és a fiatalkorú bűnelkövetőkre vonatkozó igazságszolgáltatás szerepéről szóló R(2003) 20. számú ajánlása alapján a „más elbánás” elve amellelt, hogy elkülöníti a fiatalkorúakat a felnőttkorúaktól, középpontba állítja a nevelés eszméjét, és a speciális prevenciót.⁷ Alapelvei között szerepel továbbá az is, hogy a fiatalkorúakkal kapcsolatos igazságszolgáltatásnak kerülnie kell a represszív, megtorló jellegű megközelítést.⁸

Ezt a szemléletet tükrözi az ENSZ Gyermekjogi Egyezmény (A továbbiakban: „Egyezmény”) 40. cikke, amely szerint a „*bűncselekménnyel gyanúsított, vádolt vagy abban bűnösnek nyilvánított*” gyermeket olyan bánásmódban kell részesíteni a nyomozás, a büntetőeljárás és a végrehajtás során, „*amely előmozdítja a személyiség méltósága és értéke iránti érzékének fejlesztését, erősíti a mások emberi jogai és alapvető szabadsága iránti tiszteletét, és amely figyelembe veszi korát, valamint társadalomba való beilleszkedése és abban építő jellegű részvétele elősegítésének szükségességét.*”⁹ Biztosítani kell tehát azt, hogy olyan elbánást kapjanak ezek a fiatalok, mely igazodik helyzetükhöz, az elkövetett bűncselekményhez, valamint megfelel jólétüknek¹⁰

Az R(2003) 20. számú Ajánlás megkülönbözteti a „fiatalkor” kategóriáján belül a gyermekkorúakat, valamint a náluk idősebb, de még fiatalkorú személyeket. Előbbieket csekély belátási képességgel rendelkező személyeknek tekinti, akiket – az Ajánlás

⁶ Lévay 1989. 664.

⁷ Lévay 2005. 21.

⁸ Lévay 2005. 23.

⁹ Egyezmény a gyermek jogairól (elfogadta az ENSZ Közgyűlése New York-ban, 1989. november 20-án. Magyarországon kihirdette az 1991. évi LXIV. törvény) 40. cikk

¹⁰ Egyezmény 40. cikk

szerint – elsősorban gyermeknek, és csak másodsorban kell bűnelkövetőnek tekinteni, így jóléti intézkedés lehet megfelelő válasz cselekményükre. Az idősebbeknél már megjelenhetnek a szigorodó szankciók – a fokozatosság elvét betartva – attól függően, hogy belátási képességük milyen mértékben fejlődött ki.¹¹

A fent írtakkal kapcsolatban fontos kiemelni Lévay Miklós álláspontját, miszerint „*a fiatalkorúak büntetőjogának „mássága” nem jelentheti csupán az általánostól enyhébb szankciók alkalmazásának biztosítását, azaz nem pusztán büntetéskiszabási kérdés a fiatalkorúakkal szembeni „más elbánás”*”¹².

2. A megfelelő szankció megválasztásának előzményei, szempontjai a nemzetközi elvárások szerint

Ezen elemzési szemponton belül több alszempont mentén ismertetem azokat a követelményeket, ajánlásokat, véleményeket, melyek a bűnelkövetésre adott reakciót megelőző folyamatra vonatkoznak. Az általam vizsgált nemzetközi dokumentumok alapján annak a főbb kritériumai, hogy az előző pontban ismertetett, a „más elbánásra” vonatkozó alapelvek érvényesülhessenek a bűnelkövetésre történő reagálás során, a következők:

- A gyermek mindenképp felett álló érdeke és jóléte
- A hagyományos igazságszolgáltatás kiegészítése alternatív lehetőségekkel
- Egyéni értékelés
- Személyi körülmények figyelembevétele
- Szakemberek képzése
- Jogok, garanciák érvényesülése
- Szülők, család bevonása
- Tudományos bizonyítékok

2.1. A gyermek mindenképp felett álló érdeke és jóléte

Az Egyezmény 3. cikke kimondja, hogy a különböző intézmények, hatóságok – így az igazságszolgáltatás intézményei is – elsősorban a gyermek mindenképp felett álló érdekét figyelembe véve hozzák meg azokat a döntéseiket, melyek valamilyen módon hatással vannak a fiatalkorú személy életére.¹³ A Pekinger Szabályok alapján fontos, hogy „*A fiatalkorú jóléte legyen az irányító tényező esete megítélésében.*”¹⁴

¹¹ Lévay 2005. 25-26.

¹² Lévay 2005. 27.

¹³ Egyezmény 3. cikk

¹⁴ United Nations Standard Minimum Rules for the Administration of Juvenile Justice („The Beijing

2.2. A hagyományos igazságszolgáltatás kiegészítése alternatív lehetőségekkel

Az R(2003) 20. sz. Ajánlás az 1987. évi Ajánlás felváltásaként készült, létrejöttét – többek között – a korszak új kutatási fejleményei indokolták, miszerint „*bizonyos beavatkozási formák, bizonyos elkövetők esetében, bizonyos időben működnek*”¹⁵. Az eredmények arra engedték következtetni a szakembereket, hogy eredményesebbé válhat a bűnözésre adott reakció, ha a hagyományos megközelítéseket az alternatív lehetőségekkel (pl.: kárhelyreállító igazságszolgáltatás, közösség alapú támogatás és ellenőrzés) egészítik ki. Az Ajánlás alapelvei között szerepel az is, hogy „*a fiatalkori bűnözésre való átfogó reagálásnak csupán része a fiatalkorúak büntető igazságszolgáltatási rendszere.*”¹⁶, arra a fiatalkori bűnmegelőzés közösségi alapú stratégiájának alkotórészeként tekint.¹⁷

A két terület (hagyományos és alternatív) szintetizálásához nagyfokú együttműködésre van szükség, melyre az Ajánlás 21. pontja is felhívja a tagállamok figyelmét: „*a fiatalkorú bűnözésre adott válaszuk megtervezett, koordinált legyen és a helyi intézmények, mint a rendőrség, pártfogói hálózat, ifjúsági és szociális szolgálatok, bíróság, ügyészség, oktatási intézmények, munkaügyi szervek, egészségügyi és lakásügyi hatóságok együttműködése révén valósuljon meg,*”¹⁸ Azért van szükség az együttműködésre, mert a fiatalkorúak bűnelkövetése mögött rejlő okok sokszor előforduló halmozódására csupán az igazságszolgáltatási szervek nem tudnak hatékonyan reagálni.¹⁹

Az Ajánlásban foglaltakhoz képest, a 2006/C 110/13. sz. Vélemény drasztikusabban csökkentené a hagyományos igazságszolgáltatás szerepét, miszerint azt „*(...)az elengedhetetlenül szükséges szintre kell csökkenteni, és új, kifejezetten a fiatalkori bűnözés ellen irányuló rendszereket kell felállítani (...)*”²⁰ ezzel együtt szorgalmazza szociális segítségnyújtást az érintettek számára, valamint aktívabb szerepet szán a közösségnek a konfliktusok megoldásában.

A közösség bevonását hangsúlyozza a Pekingi Szabályok 11. szabálya is, az eltereléssel kapcsolatban. Eszerint „*csak akkor tölthet be az ilyen intézkedés a fiatalkorú jövőbeni magatartása szempontjából pozitív szerepet, ha bizonyos közösségi kontrollt alkalmaznak az elterelést követően.*”²¹

Rules”) Adopted by General Assembly resolution 40/33 of 29 November 1985. 17.1. c); ld. Lévay, 1989.

¹⁵ Lévay 2005. 22.

¹⁶ Lévay 2005. 23.

¹⁷ Lévay 2005. 23.

¹⁸ Lévay 2005. 26.

¹⁹ Lévay 2005. 26.

²⁰ 2006/C 110/13. 3.3.1

²¹ Lévay 1989. 665.

A korábbi, büntető jellegű szemlélet helyett megjelenik az áldozatokat és az érintett közösséget célzó kárhelyreállítás lehetősége is, a helyreállító igazságszolgáltatás koncepciójába ágyazva.²²

2.3. Egyéni értékelés

A 2016/800 (EU) Irányelv nem fogalmaz meg konkrét iránymutatást a büntetés kiszabással kapcsolatban, azonban egy egész cikket szán az *egyéni értékeléshez való jog*nak, mely kapcsolatban áll a bűnelkövetésre adott reakcióval. Az egyéni értékelésnek az a célja, hogy összegyűjtse a fiatalok elkövető sajátosságaival, illetve körülményeivel kapcsolatos információkat, melyek az esetleges szankciók alapjául szolgálhatnak, segíthetnek megválasztani az megfelelő büntetést vagy intézkedést. A hatóság az alábbi szempontok szerint dönt a gyermeket érintő kérdésekben:

- Megállapítja, hogy célszerű-e bármilyen egyedi intézkedést meghozni a gyermek érdekében.
- Értékeli a gyermekkel kapcsolatos biztosítási intézkedések megfelelőségét és hatékonyságát.
- A büntetőeljárás keretein belül döntést vagy intézkedést hoz, beleértve az ítélethozatalt is.²³

Az R(2003) 20. sz. Ajánlás is szorgalmazza, hogy a belátási képességet – és így a felelősségre vonhatóságot minden fiatalok elkövető esetében egyénileg értékeljék, ugyanis az életkori kategóriák nyers számok, melyekből sokszor nem lehet megfelelő következtetéseket levonni.²⁴

2.4. Személyi körülmények figyelembevétele

Ahogy arról már korábban említést tettem, az Egyezmény 40. cikke kimondja, hogy a gyanúsítottal, a vádlottal vagy bűnösnek talált fiatalokkal szembeni bánásmódnak az elkövetett bűncselekmény mellett igazodnia kell az ő helyzetéhez, meg kell felelnie jólétének, tehát személyi körülményeit is figyelembe kell venni.²⁵ A Pekingi Szabályok 5. szabályához tartozó kommentárjában foglaltak is azt hangsúlyozzák, hogy az

²² 2006/C 110/13. 4.3

²³ Az Európai Parlament és Tanács (EU) 2016/800 Irányelve (2016 május 11.) a büntetőeljárás során gyanúsított vagy vádlott gyermekek részére nyújtandó eljárási biztosítékról. 7. cikk

²⁴ Lévay 2005. 26.

²⁵ Egyezmény 40. cikk

arányosság elve nem csak a cselekmény tárgyi súlyához arányosan igazodó szankciót jelenti, hanem azt is, hogy a terhelt személyi körülményei – „*pl. társadalmi helyzet, családi körülmények, a társadalom hasznos tagjává válásra törekvés*”²⁶ –, valamint a kiszabott büntetés között fennálló arányosságot is vizsgálni kell.²⁷ Összességében elmondható, hogy az 5. szabály azt követeli meg, hogy a fiatalkorúak bünelkövetésére adott reakció minden esetben méltányos legyen, azonban arra is figyelemmel kell lenni, hogy az innovatív beavatkozási lehetőségek mellett legyenek olyan óvintézkedések is, melyek megakadályozzák, hogy a formális társadalmi ellenőrzés hálójába indokolatlanul kiszélesedjen.²⁸

A személyi körülmények figyelembevételét megelőzi azok feltárása, megismerése, tehát szükség van olyan eszközre, melynek segítségével ez megtörténhet. A Pekingi Szabályok szót ejtenek a környezettanulmány fontosságáról is, mely a meglévő tudás mellett segítheti a megfelelő döntés kiválasztását is. A 16. szabály szorgalmazza az olyan szociális intézmények létrehozását, melyek alkalmasak az ilyen környezettanulmányok elkészítésére.²⁹

A Pekingi Szabályok – a reakció nézőpontjából – egy harmadik szempontot is beemelnek, nevezetesen a társadalmi szükségleteket: „*Az adott reagálásnak nemcsak a bűncselekmény körülményeivel és súlyosságával kell arányosnak lennie, hanem a fiatalkorú körülményeivel és szükségleteivel, valamint a társadalom szükségleteivel is.*”³⁰

2.5. Szakemberek képzése

A büntetékiszabás szempontjából fontos, hogy a jogalkalmazó felismerje, melyik szankció tud a leginkább megfelelni a „más elbánás” követelményeinek. A nevelési jellegű kezelés során az a cél, hogy a fiatal elsajátítsa azokat a készségeket és tudást, melyek hiánya miatt került kapcsolatba az igazságszolgáltatással. E hiányosságok feltérképezését és a megfelelő reakció kiválasztását szakemberek kezében kell adni.³¹ Ezzel kapcsolatosan a Pekingi Szabályok 22. szabálya, illetve a 2006/C 110/13. sz. Vélemény, is hangsúlyozza a szakmaiság és a képzés szükségességét.³² Olyan tudásra van szükség, mely magába foglalja a jogi, szociológiai, pszichológiai, kriminológiai és viselkedéstudományi ismereteket.³³ Speciális képzést kellene biztosítani a fiatalkorúak

²⁶ Lévay 1989. 665.

²⁷ Lévay, 1989. 665.

²⁸ The Beijing Rules 5. Commentary

²⁹ Lévay 1989. 666.

³⁰ The Beijing Rules 17.1 a)

³¹ 2006/C 110/13. 4.2.1

³² The Beijing Rules 22., 2006/C 110/13 3.3.1

³³ The Beijing Rules 22. Commentary

büntető igazságszolgáltatása résztvevőinek, tehát a rendőröknek, a bíróknak, az ügyészeknek, az ügyvédeknek és a büntetést végrehajtó szakembereknek.³⁴

2.6. Jogok, garanciák érvényesülése

Az R(2003) 20. sz. Ajánlás, valamint a 2006/C 110/13. sz. Vélemény is magába foglalja a jogok és garanciák fontosságát, melyek a fiatalkorú bűnelkövetőket éppúgy megilletik, mint a felnőtteket.³⁵ Lévay Miklós álláspontja szerint: „*A megelőzés és a fiatalkorú érdekei, szükségletei csak a büntetőjogi garanciák keretei között érvényesülhetnek.*”³⁶

2.7. Szülők, család bevonása

A 2006/C 110/13. sz. Vélemény azonban a családnak is nagy szerepet szán a fiatal reszocializációjában, melytől elkötelezettséget vár³⁷. Ezen a ponton fontos megjegyezni, hogy az intézmények közötti együttműködés itt is szükségyszerű, mert ha a fiatalkorú elkövető esetleg gyermekvédelmi gondoskodásban él, akkor a szülő helyett a törvényes képviselőnek, adott esetben a gyámnak kell elköteleződnie annak érdekében, hogy a fiatalkorú elkövető beilleszkedése eredményes legyen.

Az R(2003) 20. sz. Ajánlás más szempontból emeli ki a szülők szerepét, ugyanis az alapelvek között szerepel, hogy „*a fiatalkorú által elkövetett bűncselekményért való felelősséget ki kell terjeszteni a fiatalkorú szülőjére / szüleire is.*”³⁸ Mi a probléma azzal, ha a gyermek cselekménye miatt a szülőket is felelősségre vonják? Egyrészt így lekerül a felelősség terhe a fiatalkorú válláról, pedig – a felelősségi modell tükrében – kötelezni kellene őt a kár megtérítésére és helyreállítására. Másrészt pedig, ha a szülők nem képesek bizonyítani, hogy nem terheli őket a felelősség, akkor igazságtalanul lesznek megbüntetve. Büntetés helyett inkább támogatásra lenne szüksége a szülőknek ahhoz, hogy megfelelően tudják nevelni gyermekeiket.³⁹

2.8. Tudományos bizonyítékok

³⁴ 2006/C 110/13. 3.3.1

³⁵ Lévay 2005. 26-27., és 2006/C 110/13. 3.3.1

³⁶ Lévay 2005. 27.

³⁷ 2006/C 110/13. 4.2.1

³⁸ Lévay 2005. 23.

³⁹ 2006/C 110/13. 4.6.2

Az R(2003) 20. sz. Ajánlás kiemeli a tudományos bizonyítékon alapuló beavatkozások fontosságát, mely segíthet megállapítani, hogy az adott személy szempontjából mely reakció lehet eredményes, vagyis a céloknak megfelelő.⁴⁰ Praktikus elemként megjelenik egy kutatóhálózat kialakításának szükségessége, mely segítheti a fiatalkorúak igazságszolgáltatási rendszerének fejlesztését, reformját,⁴¹ illetve egy internet alapú ún. tudásbank létrehozásának ötlete is, melyben a bizonyítottan működő és nem-működő beavatkozási lehetőségek rendelkezésre állnak, a döntéshozók és a szakemberek munkájának fejlesztése érdekében.⁴²

3. Hatékony beavatkozások

Az előzőekben bemutattam azokat az elveket, szempontokat, melyek figyelembevételével a fiatalkorú bűnelkövető számára a legmegfelelőbb intézkedést, szankciót, egyéb reagálási módot tudja megválasztani az abban kompetens hatóság. A tanulmánynak ebben a pontjában olyan konkrét reagálási módokat mutatok be, melyek megfelelnek az előbbieknek.

Elsőként néhány olyan alapelvet tárgyalok, melyek a „jó reagálás” ismérveként szolgálhatnak. Ezek az alapelvek a következők:

- Azokra a kriminogén tényezőkre irányul, melyek okozták vagy közvetlenül hozzájárultak a bűnelkövetéshez (pl. antiszociális attitűdök, kábítószer-élvezet, az ismeretek alacsony szintje, iskolai kudarc, szülői elhanyagolás).
- Gyors, korai, következetes.
- Az elkövető tanulási szükségleteihez igazodó szakember (pl. strukturált, bevonja az elkövetőt, közreműködésre épít, nem pedig strukturálatlan, didaktikus módon végzi tevékenységét) és oktatási anyagok használata.
- Intézményi elhelyezés helyett elsősorban a közösségi, lakóhelyi környezethez kapcsolódó beavatkozás.
- Olyan módszerek alkalmazása, melyek a kognitív magatartásalakítás tanain alapulnak (pl. társadalmi életben való jártasság növelése, indulatkezelés, problémamegoldás)⁴³
- A munkaerő-piaci foglalkoztatottság elősegítheti a társadalmi és gazdasági beilleszkedést.⁴⁴

⁴⁰ Lévay 2005. 23.

⁴¹ The Beijing Rules 30.

⁴² Lévay 2005. 25.

⁴³ Lévay 2005. 23-25.

⁴⁴ 2006/C 110/13. 4.2.2

Ahány ember, annyi fajta szükséglet és személyi körülmény van, így fontos lenne, hogy a döntéshozók több intézkedés és szankció közül tudjanak választani, illetve, hogy azokat rugalmasan lehessen adaptálni, a fiatalkorú személyi körülményeihez lehessen szabni.⁴⁵

3.1. Tilalmak

A gyermeket nem lehet „*sem kínzásnak, sem kegyetlen, embertelen, megalázó büntetésnek vagy bánásmódnak alávetni.*”⁴⁶ Ennek fényében a fiatalkorú terhelttel szemben halálbüntetés, illetve a feltételes szabadlábra helyezés lehetőségét kizáró életfogytig tartó szabadságvesztés nem szabható ki, valamint testi fenyítés is tiltott magatartás.⁴⁷

3.2. Szabadság korlátozásáról szóló rendelkezések

Az általam vizsgált nemzetközi dokumentumok a szabadságvesztés ultima ratio jellegét, tehát végső eszközként való, a lehető legrövidebb időtartamra szorítókozó alkalmazását hangsúlyozzák, melyet gondos mérlegelésnek kell megelőznie.⁴⁸ A Pekingi Szabályok nem zárják ki teljesen az effajta szankciót, hiszen a szigorúan büntető jellegű megközelítésnek a felnőttek esetében, – esetleg a fiatalkorúak által elkövetett súlyos bűncselekmények esetében is, ha nincs más reagálási mód – lehet létjogosultsága, azonban a fiatalkorúak ügyeit tekintve az ilyen megfontolásoknál mindig az ő jólétüknek és jövőjüknek a biztosításához fűződő érdeknek kell túlsúlyban lennie. Ez a szabály továbbá a lehető legnagyobb mértékben ösztönzi az intézményi elhelyezés alternatíváinak alkalmazását, szem előtt tartva azt, hogy a fiatalok sajátos igényeinek kell megfelelni.⁴⁹

Fontos megemlíteni az Európai Parlament 2017. október 5-i Állásfoglalását a büntetés-végrehajtási rendszerekről és a börtönkörülményekről. A 31. pont is említést tesz a „*legnehezebben kezelhető kiskorúak*”-ról, miszerint az ilyen problémákkal küzdő személyek számára a szabadságvesztés büntetés helyett, inkább olyan zárt

⁴⁵ The Beijing Rules 18. Commentary, 2006/C 110/13. 3.3.1.

⁴⁶ Egyezmény 37. cikk

⁴⁷ Egyezmény 37. cikk, The Beijing Rules 17.2, 17.3

⁴⁸ Egyezmény, 37. cikk; The Beijing Rules 19.; R(2003) 20. sz. Ajánlás 23.; Az Európai Parlament 2017. október 5-i állásfoglalása a büntetés-végrehajtási rendszerekről és a börtönkörülményekről (2015/2062(INI) 2018/C 364/14. sz. Állásfoglalás 13.

⁴⁹ A 17. számú szabályhoz fűződő kommentár

intézményeket részesítsenek előnyben, melyek gyermekpszichiátriai ellátást biztosítanak az ellátottak számára.⁵⁰

Ehhez kapcsolódik a szabadlábra helyezés kérdése, vagy a bírói eljárás mellőzésének lehetősége, melyet a bírónak, vagy más illetékes személynek, intézménynek – akinek/ amelynek hatáskörében áll a letartóztatott személy szabadon bocsátása – haladéktalanul meg kell vizsgálnia.⁵¹

3.3. Intézkedések, büntetések, alternatív reagálási módok

Több nemzetközi dokumentum is felsorolja azokat az intézkedéseket, melyek a fiatalok elkövetők esetében alkalmazhatók, illetve melyek megfelelnek a korábban bemutatott elveknek. Az alábbiakban ezeket foglaltam össze, elsőként a Pekingi Szabályok, majd a R(2003) 20. sz. Ajánlás alapján:

- a) felügyelet, tanácsadás és ellenőrzés elrendelése
- b) feltételes szabadlábra helyezés
- c) közösségi szolgálat elrendelése
- d) anyagi büntetés, kártalanítás, az eredeti helyzet visszaállítása
- e) közbenső kezelés és egyéb kezelés elrendelése
- f) csoporttanácsadáson való részvétel vagy hasonló tevékenységben való részvétel elrendelése
- g) nevelőszülői gondviselés, lakóközösség vagy más környezet által való nevelés elrendelése
- h) egyéb idevágó intézkedések⁵²
 - közösségen belüli intenzív felügyeleti és támogató programok
 - o próbára bocsátás új típusai
 - o kárhelyreállítás
 - o mediáció
 - o jóvátétel
 - o kezelésre kötelezés (kábitószer-, alkohol-, és szerencsejáték függőség esetében)
 - szabadságkorlátozás alternatív esetei

⁵⁰ 2018/C 346/14. sz. Állásfoglalás 31.

⁵¹ Egyezmény, 40. cikk; The Beijing Rules 10.2

⁵² The Beijing Rules 18.1.

- kijárási tilalom az esti, éjszakai órákban
- elektronikus felügyelet⁵³

Az intézkedések közös tulajdonsága, hogy valamilyen módon a közösségre építenek, hiszen – ahogy az a Pekingi Szabályok kommentárjából is kiderül – „a közösségre alapozott büntetés a hagyományos intézkedés”⁵⁴

Az R(2003) 20. sz. Ajánlás kommentárjában olvasható gyakorlati példaként az ún. „task – sentences”, vagyis „feladat-meghatározó” ítélet⁵⁵, mely munkával és képzéssel kapcsolatos kötelezettségeket ír elő. Ez reflektál arra, amit feljebb olvashatunk a munkaerő-piaci foglalkoztatottságról, ami közelebb segítheti a társadalmi és gazdasági beilleszkedéshez a fiatalot (ld. 3. fejezet). Ez az újfajta reagálási mód figyelembe veszi – a bűncselekmény jellege, tárgyi súlya, a terhelt előélete, illetve az enyhítő körülmények mellett – a bűnelkövetés mögött húzódó okokat is, és arra próbál reflektálni.

Az eddig tárgyalt pontok alapján megállapítható, hogy a széles értelemben vett büntetés-kiszabásra vonatkozó nemzetközi követelményekben megjelenik többek között a „más elbánás” eszméje, a hagyományos büntető igazságszolgáltatás szerepének csökkentése – egyúttal az alternatív reagálási módokkal történő kiegészítése –, a terhelt környezete bevonásának relevanciája, valamint a tudományos bizonyítékokkal alátámasztott döntések igénye a fiatalok bűnelkövetésének hatékony kezelése érdekében.

4. A nemzetközi dokumentumokban megjelenő elvárások összevetése a hazai rendelkezésekkel

A 2012. évi C. törvény a Büntető Törvénykönyvről (A továbbiakban: Btk.) IX. fejezete tartalmazza, ún. „külön szabályokként” a fiatalokra vonatkozó rendelkezéseket, melyek megelőzik az általános – felnőttekre vonatkozó – szabályokat. Vannak olyan általános részi rendelkezések, melyek a fiatalokra nem alkalmazhatók, vagy olyan különös részi szabályok, melyek kizárólag a fiatalokra vonatkoznak, harmadrészt pedig vannak olyan rendelkezések, melyeket – a külön szabályok alapján – eltérésekkel kell alkalmazni.⁵⁶ A külön szabályok megléte lehetővé teszi a felnőttektől eltérő bánásmód biztosítását, mely a nemzetközi szemléletben is megjelenik (ld. Pekingi Szabályok – „más elbánás”)

A fiatalokra vonatkozó szabályok elkülönülését megfigyelhetjük még a büntetés céljáról szóló bekezdésekben. Míg a felnőttekre vonatkozó büntetés célja a társadalom

⁵³ Lévay 2005. 25.,

⁵⁴ Lévay 1989. 666.

⁵⁵ Lévay, 2005. 25.

⁵⁶ Görgényi – Gula – Horváth – Jacsó – Lévay – Sántha – Váradi 2019. 549.

védelme, ennek érdekében a bűnismétlés megelőzése,⁵⁷ addig a fiatalkorúakkal szemben kiszabott büntetés és alkalmazott intézkedés célja az⁵⁸, hogy a fiatal a társadalom hasznos tagjává váljon, így a megfelelő reakció megválasztásakor az elkövető nevelését és védelmét kell szem előtt tartani. Megjelenik tehát a speciális prevenció, mely a nevelés útján történik.⁵⁹ Utóbbi két elem (speciális prevenció és nevelés) az R(2003) 20. sz. Ajánlásban is megjelenik.⁶⁰

A célok elérését, a törvényben megfogalmazott elvek hivatottak szolgálni. Egyrészt, a 106. § (2) alapján akkor kell büntetést kiszabni, ha a büntetés célja enyhébb módon, intézkedés alkalmazásával nem érhető el, ezt azonban indoklással kell alátámasztani. A bíróság a mérlegelés során figyelembe veszi a fiatalkorú magatartását (elkövetés után és a büntetőeljárás alatt); megvizsgálja személyi, családi körülményeit, illetve figyelembe veszi törvényes képviselőjének, gondozójának vallomását.⁶¹ A magatartás értékeléséhez szükség van többek között a korosztály sajátosságaira vonatkozó ismeretekre, aminek az igénye nemzetközi szinten is megjelenik.⁶² A döntéshozóknak rendelkeznie kell jogi, pszichológiai, szociológiai, kriminológiai és viselkedéstudománnyal kapcsolatos ismeretekkel, melyhez speciális képzés szervezésére van szükség. Hazánkban ennek megoldása problematikus, hiszen jelenleg nem áll rendelkezésre olyan átfogó képzés, mely a követelményeknek megfelelően felvértezi a szakembereket a szükséges szaktudással.⁶³

Ahogy azt feljebb olvashattuk, a Btk. 106. § (2) kapcsán megjelenik még a személyi, családi körülmények vizsgálatának követelménye, melyhez hazánkban a pártfogó felügyelő által készített környezettanulmány nyújt segítséget, melyet a későbbiekben bővebben kifejtek.

A jogszabály rendelkezik arról is, hogy a 14 éven aluli személyek esetében csak intézkedés alkalmazása lehetséges⁶⁴, melynek fontossága az R(2003) 20. sz. Ajánlásában is megjelenik, ahol a jóléti intézkedést tartja megfelelő válasznak a gyermekkorú személyek bűnelkövetésére, hiszen ők csekély belátási képességgel rendelkeznek.⁶⁵

Másik – a büntetés vagy intézkedés kiszabására, alkalmazására vonatkozó – elv, a szabadság elvonására vonatkozó szabály.⁶⁶ Ez a rendelkezés tükrözi az Egyezményben, illetve a jelen dolgozatban bemutatott nemzetközi dokumentumokban megjelenő „ultima ratio” követelményét, nevezetesen azt, hogy a fiatalkorú szabadságának

⁵⁷ Btk. 79. §

⁵⁸ Btk. 160. § (1)

⁵⁹ Görgényi et al. 2019. 559.

⁶⁰ Ld. 1. fejezet

⁶¹ Gellér – Ambrus – Vaskuti 2019. 328.

⁶² Ld. 2.5. fejezet

⁶³ Dr. Nagy – Nagyné Dr. Gál 2018. 59.

⁶⁴ Btk. 106. § (2)

⁶⁵ Ld. 1. fejezet

⁶⁶ Btk. 106. § (3)

elvonására végső esetben kerülhet csak sor, valamint a fokozatosság elvének is megfelel. A fiatalkorúak esetében szabadságvesztés büntetés elrendelése csak határozott időre szabható ki.⁶⁷ A Btk. 106. § (3) indoklása alapján az alábbi sorrendet kell figyelembe venni a szankció kiválasztásakor:

- I. „Szabadságelvonással nem járó intézkedés (pl. próbára bocsátás)
- II. Szabadságelvonással nem járó büntetés (pl. pénzbüntetés)
- III. Szabadságelvonással járó intézkedés (javítóintézeti nevelés)
- IV. Szabadságelvonással járó büntetés (végrehajtandó szabadságvesztés)”⁶⁸

Az olyan intézkedések tekintetében, melyek céljai között megtalálható a „nevelés” eszméje, három kategória nevesíthető: 1. nevelő jellegű intézkedések; 2. nevelő és biztonsági jellegű intézkedések; 3. nevelő és reparációs jellegű intézkedések.⁶⁹

A *nevelő jellegű intézkedések* közé sorolható a megrovás, a próbára bocsátás és a javítóintézeti nevelés. A büntetőjogi következmények közül a megrovás a legenyhébb, az elkövető erkölcsi elítélését jelentő, nevelő jellegű intézkedés. A próbára bocsátás során a döntéshozó a büntetés kiszabását bizonyos időtartamra elhalasztja. Akkor alkalmazzák, amikor a büntetés céljának eléréséhez elegendő a joghátránnyal való fenyegetés is. Fiatalkorú elkövetők esetén a pártfogó felügyelet alá helyezésének elrendelése kötelező, melynek szerepére a későbbiekben kitérek. A javítóintézeti nevelés kizárólag fiatalkorúakkal szemben alkalmazható, szabadságelvonással járó intézkedés,⁷⁰ mely azért kedvezőbb a fiatalkorú bűnelkövetők szempontjából, mert „*az csökkentheti a más elkövetők általi káros befolyásolás veszélyét, valamint a fiatalkorú a javítóintézetben az iskolai tanulmányait is folytatni tudja.*”⁷¹

A *nevelő és biztonsági jellegű intézkedések* közül fontos megemlíteni a pártfogó felügyelet elrendelését, mely ún. járulékos intézkedés, bizonyos esetekben kötelező annak elrendelése (pl. feltételes szabadság tartamára, próbára bocsátás alatt, szabadságvesztés felfüggesztése alatt, a javítóintézetből történő ideiglenes elbocsátás alatt, a feltételes ügyészi felfüggesztés tartama alatt, jóvátételi munkavégzés mellett).⁷² Végrehajtása során a pártfogó felügyelő többek között ellenőrzi az előírt magatartási szabályok betartását. A Btk. 71. § alapján⁷³ a jogszabályban előírt magatartási szabályok mellett a bíró és az ügyész is előírhat további szabályokat. Ez lehetőséget teremt arra, hogy a hagyományos igazságszolgáltatási rendszer eszközei mellett alternatív opciókat alkalmazzon a döntéshozó.⁷⁴ Lehetővé teszi a közösség bevonását, eléri a bűnelkövetés mögött rejlő azon okokat, melyekre a hagyományos eszközök nem tudnak hatást

⁶⁷ Görgényi, et al. 2019. 563.

⁶⁸ Görgényi et al. 2019. 560-561.

⁶⁹ Görgényi et al. 2019. 437.

⁷⁰ Görgényi et al. 2019. 437.

⁷¹ Dr. Nagy, Nagyné dr. Gál 2018. 65.

⁷² Görgényi et al., 2019. 452.

⁷³ Btk. 71. §. (3) bekezdés

⁷⁴ Ld. 2.2. fejezet

gyakorolni, összességében hatékonyabbá, eredményesebbé teszi a bűnelkövetésre adott reakciót.⁷⁵

Ahogy az a korábban írtakból is kiderül, az Egyezmény 40. cikke és a Pekingi Szabályok 10.2. szabálya is ír arról, hogy haladéktalanul meg kell vizsgálni a bírói útról való elterelés lehetőségét. Ezzel kapcsolatban fontos kiemelni a hazai szabályok közül, a feltételes ügyészi felfüggesztés intézményét, melyről a 2017. évi XC. törvény a büntetőeljárásról (a továbbiakban: Be.) 690. §-a rendelkezik. Többek között a bűncselekmény jellegére, az elkövetés módjára, illetve a gyanúsított személyére való tekintettel az ügyesség felfüggesztheti a büntetőeljárást. Magatartási szabályt is meghatározhat, ilyen esetekben pártfogó felügyelői véleményt beszerzését rendeli el.

A pártfogó felügyelő által készített környezettanulmány segítséget nyújt a fiatalok terhelt körülményeinek megismerésére, ami az egyéni értékelést segíti.⁷⁶ A Be. 683. §-a tartalmazza az egyéni értékelésre vonatkozó rendelkezéseket, külön üdvözlendő a (4) bekezdésben olvasható kikötés, mely megerősíti a fiatalok személy megismerésének szükségességét: „(4) Legkésőbb az ügydöntő határozat meghozatala előtt intézkedni kell a fiatalok egyéni értékelésének ismételt elvégzése iránt, ha az eljárás során adat merül fel arra, hogy a fiatalok egyéni értékelésének alapjául szolgáló körülmények jelentős mértékben megváltoztak, illetve ha a fiatalok egyéni értékelése érdekében két évnél régebben került sor bizonyítási eszköz beszerzésére.”⁷⁷

Az intézkedések bemutatása a *nevelő és reparációs jellegű jótételi munkával* zárul. Ebben az esetben a bíró elhalasztja büntetés kiszabását, és jótételi munka végzését írja elő. Ez a szankció a közösség javára történő munkavégzést foglalja magába, mely egyrészt helyreállító következménnyel bírhat, másrészt segítheti a „*tervszerű életvitel-szervezést*”. A jótételi munka segíthet a fiatal reintegrációjában a munkaerő-piaci foglalkoztatás révén,⁷⁸ valamint hasonlít az R(2003) 20. sz. Ajánlásban említett „*task sentences*”-re, melyek többek között munkával kapcsolatos kötelezettségeket írnak elő.⁷⁹ A munkaszocializáció szempontjából fontos kiemelni a büntetési nemek köréből a közérdekű munka alkalmazását is, mely a fiatalok közül csak a 16. életévüket betöltött személyek esetében szabható ki.⁸⁰

A vizsgált szakirodalmat összevetve a Gyermek Jogainak Bizottsága által, Magyarország hatodik időszakos jelentésére vonatkozó záró észrevételekben írtakkal, megállapítható, hogy a büntető igazságszolgáltatás területén az utóbbi években történt változások aggodalomra adnak okot. Szükség lenne a büntethetőségi korhatár, 12-ről 14 évre történő visszaállítására, a szabadságelvonás *ultima ratio* jellegének biztosítására, valamint a szabálysértési elzárás megszüntetésére is. Fontos lenne a bíróságon kívüli

⁷⁵ Vö. 2.2. fejezet

⁷⁶ Vö. 2.3. fejezet

⁷⁷ Dr. Nagy – Nagyné dr. Gál, 2018. 62.

⁷⁸ Id. 3. fejezet

⁷⁹ Id. 3.3. fejezet

⁸⁰ Gellér – Ambrus – Vaskuti 2019. 339.

intézkedések biztosítása, mint az elterelés, a közvetítés és a tanácsadás, valamint a szabadságvesztéssel nem járó büntetések szorgalmazása, például a próbaidő vagy a közérdekű munka. A jelentésben írtak szerint javasolt továbbá a fogvatartott gyermekek elkülönített létesítményben történő elhelyezése, valamint a letartóztatás folyamatos bírói felügyelete. Megemlíti továbbá, hogy a bűncselekménnyel vádolt gyermekek számára tájékoztatást kell nyújtani jogaikról, illetve az esetleges bántalmazás jelentésének lehetőségéről. Végül, de nem utolsó sorban kiemeli, hogy olyan bírák és igazságügyi dolgozók foglalkozzanak gyermekeket is érintő ügyekkel, akik jól képzettek és specializálódtak ezekre az ügycsoportokra.⁸¹

Az időszakos jelentéssel kapcsolatosan fontosnak tartom kiemelni a szakemberek speciális képzésének fontosságát. A kizárólagos illetékességi szabályok megszüntetésének következtében megtörténhet, hogy olyan döntéshozóval találkozik a fiatalkorú elkövető, aki pályafutása során eddig kizárólag felnőttekkel foglalkozó igazságszolgáltatásban látta el feladatát, és nem rendelkezik a feljebb említett speciális ismeretekkel. Ez a helyzet további kérdéseket vet fel. Az a bíró, aki a kizárólagos illetékességi szabályok megszűnése előtt nem találkozott fiatalkorú elkövetővel a tárgyalóteremben, hogyan tudja biztosítani azt, hogy az általa kiszabott szankcióban megjelenjen a nevelés eszméje, ami éppen azon készségek pótlását szolgálja, melyek miatt a fiatalkorú találkozott a rendszerrel? Ilyen helyzetekre megoldás lehet-e, ha kötelezővé nyilvánítják a képzést minden bírónak, ha nem, a különbíróságok visszaállításával megoldódna-e ez a probléma?

Felhasznált irodalom

Gellér B. – Ambrus I. – Vaskuti A. (2019): A magyar büntetőjog általános tanai II. Büntetéstana. (A büntetőjogi jogkövetkezmények tana). ELTE Eötvös Kiadó, Budapest, 2019.

Görgényi I. – Gula J. – Horváth T. – Jacsó J. – Lévay M.– Sántha F. – Váradi E. (2019): Magyar büntetőjog általános rész. Wolters Kluwer, Budapest, 2019.

Herczog Mária (szerk.) Kézikönyv a Gyermekjogi Egyezmény alkalmazásához Család, Gyermek, Ifjúság Egyesület 2009.

Lévay Miklós (1989): A fiatalkorúak igazságszolgáltatási rendszerére vonatkozó ENSZ minimum szabályok: a „Pekingi szabályok”. *Jogtudományi Közlöny*, 1989/44. évf. 12. sz. 664-668.

⁸¹ ENSZ Gyermekjogi Bizottsága. Magyarország hatodik időszakos jelentésére vonatkozó záró észrevételek.

Dr. Nagy A. – Nagyné dr. Gál M. (2018): A fiatalok elleni büntetőeljárás sajátosságai. *Büntetőjogi Szemle*, 2018/1.

INTERNATIONAL STANDARDS IN JUVENILE CRIMINAL JUSTICE, WITH A SPECIAL FOCUS ON SENTENCING

The specific nature of the juvenile justice system varies from country to country, with the diversity of approaches being explained by the economic, political, cultural and social differences between States.

A typology, according to John A. Winterdyk (2015), classifies these systems into six models, by the purpose of the intervention, the perception of the behaviour of the juvenile subject to the proceedings, the main characteristics of the proceedings, the institution playing a key role in the proceedings, the task to be performed by the institution and the mission of the system. It is not possible to fit all countries into a single model, but they can be used to identify the main features of the juvenile justice system in each country.

Since the 1980's, a number of international documents have been produced on juvenile justice, partly with a view to replacing the repressive treatment system and to making the justice system more effective in preventing re-offending. To this end, the so-called responsibility model has been gradually introduced with the aim of making juvenile offenders responsible of their actions. The model has led to changes in juvenile justice systems across Europe, which are also significant in terms of sentencing.

In my study, I will show how the international documents reflect the pervasive principle of juvenile sentencing and how the different conventions and recommendations give substance to the category of 'education'. I will examine and compare the international aspects with the domestic legislation on the issue of youth sentencing. Finally, I will compare the international standards for juvenile sentencing and the domestic provisions.